

Estat actual del coneixement de la Prehistòria a la vall del Montsant (Priorat, Tarragona)

JOSEP M. FULLOLA

I. ANTECEDENTS I PLANTEJAMENT

Les comarques del Sud de Catalunya han tingut sempre una consideració lleugerament inferior, en el terreny de la Prehistòria, a les del Nord i centre del país (recordem Serinyà en el Paleolític o la zona de Montserrat, on s'hi va descobrir per primera vegada la ceràmica montserratina o cardial). Tan sols la persona del Dr. S. Vilaseca, amb la seva continuada tasca de prospecció, excavació i col·lecció de materials, no tan sols prehistòrics, provinents de les comarques meridionals, va potenciar un xic el paper d'aquest important sector.

Foren les publicacions de Vilaseca i les contades revisions dels materials que va publicar (la de Fortea la més completa, en el cas del Filador) les que ens impulsaren, per iniciativa del Dr. Maluquer de Motes, a començar els nostres treballs l'any 1979 a l'àrea central del curs del riu Montsant (subafluent de l'Ebre a través del Siurana), i més concretament en els termes municipals de Margalef de Montsant i de la Bisbal de Falset.

Era obvi que el nostre primer objectiu havia de ser el jaciment clau, el més conegut fins el moment i el que oferia, encara, millors perspectives d'excavació, és a dir, el Filador. Però el nostre plantejament anava molt més enllà de la simple excavació d'un lloc i començarem, amb un equip de llicenciats i estudiants interessats en el tema, a ampliar coneixements de tot tipus sobre els més diversos factors que afectaren a la vall durant la Prehistòria (geologia, climatologia, vegetació, fauna, etc.).

La nostra intervenció sobre la vall no va quedar-se, tampoc, amb el coneixement del Filador, sinó que vam intentar de redescobrir els llocs que Vilaseca assenyalava com a jaciments; a continuació la vall ens va proporcionar també la satisfacció d'oferir-nos noves estacions que han vingut a completar l'ampli ventall de més d'una vintena de jaciments que

avui ens donen peu per considerar la vall del Montsant com una de les zones d'obligada referència al parlar de la Prehistòria de Catalunya.

II. DADES FÍSQUES

No insistirem aquí en precisions geològiques que es troben ja a alguna de les publicacions que el nostre equip ha fet sobre l'àrea (veure bibliografia). Tan sols situarem la vall del Montsant, al SW de la Depressió Central Catalana i dir que els terrenys són de formació terciària, concretament de l'Oligocè. La formació d'abrics, molt abundants al Montsant, s'explica per l'alternància de conglomerats i gresos; l'erosió diferencial fa que sota grans blocs de conglomerat (arrodonits, que a la zona n'anomenen «tormos») hagin quedat espais abrigats sota dels quals la sedimentació fluvial i eòlica va anar aportant material i l'home prehistòric hi va viure i deixar constància d'aquesta presència.

Aquesta zona, si la considerem climàticament, pel fet de la seva situació i del seu relleu, (15°C de mitjana anual) és rica en microclimes propiciats per l'arribada d'influències septentrionals, els vents freds del Pirineu que travessen les planes de Lleida, barrejades amb els elements climàtics més càlids que puguen fins a la vall del Montsant a través de les valls de la conca de l'Ebre.

L'acció humana de transformació del medi (cultius, aterracament, crema de boscos, etc.) no ens ha permès de trobar en estat pur l'associació vegetal típica de l'àrea mediterrània marítima de mitja muntanya, caracteritzada pel *Quercetum illicis galloprovinciale* (l'alzinar), sinó que predomina l'alzinar litoral acompanyat de *Pinus halepensis* (pi blanc) i, a més alçada, de *Pinus silvestris* (pi roig) i de l'associació *Buxo-quercetum pubescentis* (boix i roure pubescent); també hi ha abundant brolla, dominada pel *Rosmarinus officinalis* (romaní) i altres associacions.

III. JACIMENTS

Dos tipus de jaciments poden ser distingits a la vall del Montsant, els situats en abrics i els anomenats tallers de superfície.

D'entre els primers en tenim en excavació tres: el Filador, els Colls i el Boix. De localitzats n'hi ha bastants més, alguns amb bones perspectives d'excavació i d'altres que han proporcionat poc material, barrejat sobretot per l'acció humana (buidat dels abrics per fer feixes als camps, construcció de tanques per guardar-hi ramats, etc.); serien els casos de la cova del Miracle, de la del Mas de n'Arques, de la de la Terra, etc.

Els tallers de superfície han estat estudiats recentment de forma monogràfica, incidint en els que més informació proporcionaven, que eren l'Hort de la Boquera, l'Hort d'en Marquet, el Planot, el Molí del Vilà i les

terrasses davant de les coves del Roger. Hem de dir que la repetida presència de peces retocades, sobretot als tres primers, fa pensar més aviat en assentaments a l'aire lliure que en simples llocs de talla de sílex, de desbastat de nuclis. Hi ha una significativa absència de restes ceràmiques, de pedra polimentada i d'elements metàl·lics, mentre que el tipus de retoc predominant és l'abrupte i el simple. Tipològicament pot endevinar-se un paral·lisme amb els materials epipaleolítics coneguts a la vall, concretament amb els del Filador. Tot això ens ha portat a considerar aquests jaciments com a situats a començaments de l'Holocè, és a dir, en moments epipaleolítics, sense connexió, per tant, amb d'altres citats per Vilaseca al mateix Priorat, o bé amb els del Penedès i el Baix Aragó, doncs es parla d'indústria macrolítica, «campinyana»; en els casos de la Rioja, País Basc i Navarra, hi ha microlitització, però amb diferències acusades en el camp tipològic (poc retoc abrupte) i els elements metàl·lics hi són presents en abundància.

IV. EXCAVACIONS

Incidirem a continuació en els jaciments excavats, exposant els resultats, encara parcials, que ens han proporcionat fins el moment present.

a) *El Filador*

El Filador va ser el primer jaciment en ser posat en excavació, per part nostra, l'any 1979, i hi portem efectuades cinc campanyes. L'abric, situat a 340 m.s.n.m. i a 13 sobre el nivell actual del Montsant, té una gran llargada (més de 100 m) però la zona fèrtil que excavem en té tan sols una quinzena de llargada, 1,60 de potència i entre 3 i 4 des del límit exterior del sediment fins a la paret del fons de l'abric.

Vilaseca hi va distingir sis nivells sedimentològics amb indústria que en la revisió de Fortea queden enquadrats en l'Epipaleolític geomètric, és a dir, de tradició sauveterriana els cinc primers, mentre que el 6, el més profund, era per l'esmentat investigador, de caire microlaminar, és a dir, de tradició aziliana i per tant entroncat més aviat amb arrels anteriors, potser paleolítiques; es relacionava aquest darrer nivell amb el de Sant Gregori de Falset.

El nivell 2 de Vilaseca englobava els estrats 2 i 3 nostres; el 2 nostre, cendrós i amb pedres, coincidia plenament amb el d'en Vilaseca. Però localment, al sector W de l'abric, hi havia una diferència apreciable que ens va fer distingir un estrat 3, de gran importància, com veurem més endavant.

Entre els estrats 3 i 4 nostres (2 i 3 d'en Vilaseca) s'estén un potent estrat d'aport torrencial (l'anomenen estrat T), que no fou considerat per

Vilaseca ja que no afectava el sector més occidental, on ell va treballar. La seva potència disminueix d'Est a Oest, de més d'un metre fins a perdre's en els sectors 8 i 9; s'assenta a tot l'abric sobre l'estrat 4 (el 3 d'en Vilaseca).

Fins aquí hem arribat en les nostres excavacions; tenim a punt de començar en extensió l'estrat 4. Aquest 4 i el 7 (nivells 3 i 5 d'en Vilaseca) tenen un color vermellós i presència equilibrada tant de pedra i grava com de sorres fines i argiles. Intercalats amb aquests tenim els estrats 5 i 6 (el 4 d'en Vilaseca) i els 8 i 9 (el 6 d'en Vilaseca, el més profund amb material); el seu color és groguenc, i predominen les sorres fines, que han marcat aquestes subdivisions, més sedimentològiques que visibles a l'excavació, per la qual cosa pensem que serà prou difícil de fer-ne la separació quan excavem.

Culturalment hem pogut aportar certes precisions pels estrats 2 i 3 que hem acabat ja d'excavar. L'estrat 2 va proporcionar una indústria poc definida, amb abudants denticulats i molt poc retoc abrupte; vam poder distingir una zona on es tallava el sílex, una llar i unes cubetes possiblement de deixalles plenes de cendres i material de rebuig. Una dotzena de fragments ceràmics, de factura molt basta, cremats, amb desgriant gruixut i de molt petit tamany, ens fan situar aquest estrat 2 a inicis del Neolític; si bé no ha aparegut cap decoració cardial (ni de cap tipus) el tipus de ceràmica, coccí, gruix, tipus de desgriant, etc., pot paral·litzar-se sense gaires problemes amb la que acompanya sempre a la cardial. El més gran dels fragments es troba a Bordeus a l'espera d'una datació per termoluminiscència.

L'estudi faunístic va donar com a resultat la presència d'ovicàprids, súids i cànids (*Vulpes vulpes*); amb ells també conill i rata de camp, tortuga i llangardaix. Quant a fauna aquàtica, barb de muntanya i diferents cargols, de riu i de mar (aquest, la «*Pisania striata*»).

Si bé l'anàlisi pol·línica no la tenim encara (sembla que el sediment és pobre en pol·len), l'antracologia ens parla d'abundant *Pinus silvestris* (pi roig), espècie muntanyenca, de llocs humits, i que, per tant, no indica canvis climàtics grans respecte a l'actualitat.

L'estrat 3 representa, tipològicament, un gran canvi. El domini passa a ser total per les peces abruptes, ja amb microburins i altres elements geomètrics que ens fan pensar clarament en un moment preneolític. L'escassa extensió de l'estrat dificulta la troballa d'altres elements, com els carbons, que hi són absents. En fauna tenim un M2 inferior d'*Ovis aries*, cànid i cargols de terra. Creiem que aquest estrat 3 marca el punt final de l'evolució epipaleolítica i inicia la transició cap a formes neolítiques que cristallitzaran a l'estrat 2, amb l'aparició de nous elements com la ja esmentada ceràmica, una dena de collaret, el cargol marí, producte d'uns contactes més o menys llunyans, etc.

El darrer dels estrats excavats ha estat el T o torrencial. La seva matriu, pedregosa absolutament, feia pensar en l'esterilitat, però a la part

inferior, en contacte amb l'estrat 4, aparegueren alguns objectes, d'entre els quals destaca una peça que cal considerar, de moment, única.

Es tracta d'un palet de riera, pintat amb línies vermelles, quatre a la cara superior, una al lateral i una sisena a la cara inferior, part que es troba escapçada. Les seves mesures són $57 \times 40 \times 18$ mm i per l'estil podrien aventurar-se paral·lels amb dibuixos semblants del Magdalenian i l'Azilià francesos, però la cronologia fa que haguem de centrar molt més les comparacions; si li donem una data de setè mil·lenari a l'estrat 4, del qual sens dubte provenia el palet, tindriem paral·lels a Itàlia (Grotta della Madonna), a Astúries (Mazaculos I) i fins i tot a la cova de la Cocina, jaciment valencià que amb data un xic posterior, de sisè mil·lenari, va proporcionar alguns palets, la majoria amb puntuacions, però també alguns amb línies. El cert és que la seguretat i la precisió en les connexions es fa molt difícil, però el fet objectiu de la presència del palet ens obliga a buscar-les.

b) *Cova dels Colls*

Les altres dues excavacions al Montsant no han proporcionat encara cap resultat espectacular com els del Filador, però el cas dels Colls permet de pensar que potser hem trobat alguna cosa de semblant.

Es tracta d'un gran abric, al fons del meandre següent al del Filador i, per tant, a l'altra banda del riu. Vilaseca n'havia parlat com a lloc amb abundant sílex, però l'obertura d'un camí cap a feixes superiors va permetre de posar sota els nostres ulls una estratigrafia que potser pugui ser paral·lelitzable amb la del Filador. En efecte, sota un estrat superficial, modern, i un estrat remenat, hem arribat a l'excavació de l'estrat 2, cendros i pedregós, amb una llar, que tipològicament té semblances amb el 2 del Filador. L'excavació s'ha fet sobre una dotzena de metres quadrats i ha quedat aturada per uns blocs de conglomerat caiguts del sostre que separen clarament el que hem fet fins ara d'un potent paquet sedimentari, d'origen bàsicament eòlic, constituït sobretot per sorres fines i amb abundant material de sílex. Els futurs treballs prendran cura de l'excavació d'aquests estrats, amb l'esperança d'arribar a resultats positius.

c) *Cova del Boix*

Aquesta cova es situa aigües amunt del Montsant, relativament allunyada del poble de Margalef i dels altres dos jaciments esmentats. Fou descoberta per la Prehistòria pel nostre equip a finals de 1982 i hem fet dues campanyes durant el 83. El fet de que ens precedissin els furtius ha impedit que poguéssim recollir dades prou importants, però el treball creiem que encara resulta positiu.

La cova es troba penjada a una vintena de metres sobre el nivell del riu i en teoria pensàvem en una potència estratigràfica major. Però quan

hem començat a excavar en extensió hem comprovat que tan sols hi havia dos nivells, ben diferenciats, poc potents i per sota de la terra superficial. Per sota d'aquests nivells 1 i 2 l'esterilitat del nivell 3, groguenc i pedregós, era total fins a 1 metre de fondària, límit del sondeig que vam fer. L'excavació en extensió, d'una dotzena de metres quadrats, va evidenciar l'existència de dos sòls d'habitació, corresponents cadascú a un nivell; els forats del furtius ens impediren més precisions. La indústria és pobra i dominen clarament les fulles de dors rebaixat. La manca en el moment de redactar aquest article de les dades de fauna i carbons ens impedeixen qualsevol conclusió. L'extensió dels treballs a la totalitat de la cova potser ens podrà aportar noves dades sobre la gent que hi va viure i el tipus d'ocupació i d'explotació que van fer de l'entorn a partir de la privilegiada situació de la cova del Boix.

V. CONCLUSIONS I ALTRES DADES

Les dades provinents de l'excavació no permeten actualment d'extendre el poblament d'aquest sector de la vall del Montsant més enllà de fases epipaleolítiques i neolítiques. Però una nova troballa feta durant l'estiu de 1983 ens permet d'intuir moments més endarrerits de la Prehistòria. En efecte, durant les prospeccions fetes a la cova de la Taverna, llarga cova de varis centenars de metres, amb entrada i sortida independents, estrets passatges, a vegades tubulars, i circulació d'aigua al seu interior, vam descobrir el gravat d'un cérvol sobre una petita roca calcària. Amida 13 cms de llargada, no té potes i tan sols són ben distingibles llom, coll, cap i banyes. El lloc de troballa (molt a l'interior de la cova i, per suposat, sense llum natural), la tècnica (gravat i no pintura) i l'estil (prou arcaïtzant en conjunt) descarten totalment cap connexió amb l'art llevatí i ens fan buscar paral·lels en fases paleolítiques, de les quals no n'hem trobat, fins el moment present, altres restes materials.

La vida a la vall del Montsant va prosseguir amb intensitat durant l'Epipaleolític, com ho testimonien les restes del Filador, tant les excavaes per Vilaseca, revisades per Laplace i Fortea i que actualment s'estan reestudiant amb més gran amplitud al Museu de Reus, com les provinents dels nostres treballs a tota la zona (coves, abrics i jaciments de superfície). Els paral·lels industrials, artístics i de tot tipus d'aquesta fase amb la resta de troballes de l'àrea mediterrània permet d'enquadrar perfectament la vall del Montsant dins de l'evolució epipaleolítica sistematitzada per diversos investigadors per aquesta zona.

Potser podrem arribar a més conclusions en el moment immediatament posterior, és a dir, el Neolític. El fet de que tinguem ja elaborades la majoria de dades de l'estrat 2 del Filador (a manca de la datació per TL) ens permet de parlar d'una economia més aviat ramadera que agrícola a partir de l'absència de gra, de dents de falç i d'elements cultivats, de la poca

ceràmica i del tipus de fauna, clarament en la línia de la domesticació. Altres elements com els d'ornament (dena de collaret) o els d'intercanvi llunyà (cargol marí) no fan més que reafirmar la hipòtesi d'un neolític, molt possiblement inicial.

Fases posteriors no poden, de moment, ser identificades al sector que treballem, encara que les restes del Bronze, o algun enterrament d'aquesta època, no seria massa estrany que apareguessin. Esperem que els treballs dels propers anys ens permetin de fer en el futur una reflexió similar a la que acabem de fer, però amb moltes més dades i molta més seguretat.

BIBLIOGRAFIA

- VILASECA, S.: *La indústria del sílex a Catalunya. Estacions-tallers del Priorat i extensions*. Ed. Llibreria Nacional i Estrangera, Reus, 1936.
- VILASECA, S.: *Avance al estudio de la cueva del Filador de Margalef (prov. de Tarragona)*. A.E.A. 77, pp. 347-361, Madrid, 1949.
- VILASECA, S.: *Las industrias del sílex tarraconenses*. Ed. C.S.I.C., Madrid, 1953.
- LAPLACE, G.: Recherches sur l'origine et l'évolution des complexes leptolithiques. Ec. Fr. de Rome, *Mél. d'Archéol. et Préh.*, 4, pp. 238-239, París, 1966.
- VILASECA, S.: Cuatro días en la «Cova del Filador» (Margalef), a *La Préhistoire, problèmes et tendances*, ed. C.N.R.S., pp. 475-490, París, 1968.
- FORTEA, J.: *Los complejos microlaminares y geométricos del Epipaleolítico mediterráneo español*. Mem. 4 del Sem. de Preh. y Arqueol. de la Univ. de Salamanca, Salamanca, 1973.
- VILASECA, S.: *Reus y su entorno en la Prehistoria*. Ed. Rosa de Reus, núm. 48-49, Asoc. de Est. Reusenses, Reus, 1973.
- MOLERO, J.: *Estudio florístico y fitogeográfico de la sierra del Montsant y su área de influencia*. Tesi Doct. inèdita, Fac. de Farmàcia de la Univ. de Barcelona, Barcelona, 1976.
- FULLOLA, J. M.: L'Hort de la Boquera, un nou jaciment a la vall del Montsant. *Butll. R.S.A. Tarraconense*, fasc. 141-144, pp. 3-14, Tarragona, 1978.
- FULLOLA, J. M. i GARCÍA-ARGÜELLES, P.: Primeres notícies de les troballes realitzades a la cova del Filador (Margalef de Montsant) i voltants durant les darreres campanyes d'excavacions (1978-1980). L'Hort d'en Marquet, *Butll. R.S.A. Tarraconense*, Tarragona (en premsa), 1980*.
- CEBRIÀ, A. FULLOLA, J. M., GARCÍA-ARGÜELLES, P., GRÀCIA, V. i MILLÁN, M.: Avance al estudio de los asentamientos con cerámica del Filador. *Saguntum*, 15, pp. 37-61, València, 1981.
- FULLOLA, J. M. i ADSERIAS, M.: Troballa d'un palet de riera pintat a la

- cova del Filador (Margalef de M., Priorat, Tarrag.). *Pyrenae*, 17-18, pp. 7-9, Barcelona, 1981-82.
- FULLOLA, J. M.: El Filador, Margalef de Montsant, a *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, vol. 1 de *Excav. Arqueol. a Catalunya*, ed. Serv. d'Arqueol. Gtat., pp. 44-47, Barcelona, 1982.
- FULLOLA, J. M.: L'Hort de la Boquera, Margalef de Montsant. id., p. 48, Barcelona, 1982.
- FULLOLA, J. M.: L'Hort d'en Marquet, Margalef de Montsant. id., p. 49, Barcelona, 1982.
- GARCÍA-ARGÜELLES, P. i FULLOLA, J. M.: Anàlisi tipològiques dels tallers de superfície epipaleolítics de la vall del Montsant (Priorat, Tarragona, Espanya): L'Hort de la Boquera i l'Hort d'en Marquet, a *Archivio di Tipol. Analitica*, 10, ed. Univ. de Siena, Siena (en premsa) 1982 *.
- FULLOLA, J. M. i GARCÍA-ARGÜELLES, P.: *El Planot: primeres dades del seu coneixement dins de la Prehistòria del Priorat*. Universitas Tarraconensis, V, Fac. F. i Ll., div. G. i H., pp. 63-73, Tarragona, 1982-83.
- FULLOLA, J. M., CEBRIÀ, A. i GARCÍA-ARGÜELLES, P.: *El abrigo del Filador y el proceso de neolitización del valle del Montsant*. Actes del col. internac. sobre «Premières communautés paysannes en Méditerranée occidentale», Montpellier, abril de 1983 (en premsa), 1983 *.
- GARCÍA-ARGÜELLES, P. i FULLOLA, J. M.: *Talleres de superficie del Bajo Ebro: el valle del Montsant (Priorat, Tarragona)*. Actes del XVII C.A.N. de Logronyo, Saragossa (en premsa) 1983 *.
- GARCÍA-ARGÜELLES, P.: *El poblament prehistòric de la vall del Montsant a partir dels treballs de superfície*. Universitas Tarraconensis, VI, Fac. F. i Ll., div. G. i H., Tarragona (en premsa) 1983-84 *.
- FULLOLA, J. M. i COURAUD, C.: Le galet peint de l'abri du Filador (Catalogne, Espagne), a *L'Anthropologie*, París (en premsa) 1984 *.